

LES INTERPRETACIONS DE LA SENTÈNCIA ARBITRAL DE GUADALUPE: DE JAUME VICENS I VIVES A L'ACTUALITAT

Mireia Cortés Medina

NIUB: 14747703

4t curs del grau d'Història

Treball de Final de Grau

Tutora: Rosa Lluch Bramon

Departament d'Història Medieval,

Paleografia i Diplomàtica

RESUM

Durant el segle XV el camp català patí un dels moments més difícils de la seva història. Els remences, pagesos sotmesos als mals usos i altres abusos, s'alçaren en armes per tal d'aconseguir l'abolició d'aquestes exaccions i obtenir la llibertat. El document que posà fi al conflicte fou impulsat pel rei Ferran II el 1486 i és conegut amb el nom de sentència arbitral de Guadalupe, escrit que, teòricament, atorgava als pagesos les seves reivindicacions.

PARAULES CLAU

Pagesia, remença, segle XV, mals usos, sentència arbitral de Guadalupe

ABSTRACT

During the fifteenth century Catalan country suffered one of the most difficult moments in its history. The serfs, peasants subject to bad customs and other abuses, revolted in order to achieve the abolition of these abuses and get freedom. The document that ended the conflict was stimulated by Ferran II in 1486 and is named *sentència arbitral de Guadalupe*, writing that, theoretically, gave peasants their claims.

KEYWORDS

Peasantry, remença, fifteenth century, bad customs, sentència arbitral de Guadalupe

1. INTRODUCCIÓ

Durant diversos segles, el camp de la Catalunya medieval patí les conseqüències del procés de feudalització que tingué lloc en el territori, essent una d'aquestes l'adscripció dels pagesos a la terra juntament amb altres mals usos i exaccions.

Foren aquests pagesos privats, en certa manera, de llibertat els que dugueren a terme les guerres remences, la primera entre 1462 i 1472, paral·lela a la guerra civil que patí el Principat, i la segona entre 1484 i 1485, ja a les acaballes del conflicte camperol.

Els pagesos de remença restaven lligats als masos i a les terres i no podien abandonar-los segons la seva conveniència. A més, el grup de la pagesia no era homogeni en tant que alguns d'ells, degut a l'acaparament de masos rònecs, posseïen grans extensions de terres agrícoles que, ben treballades, els podien aportar molts beneficis. És a dir, dins d'aquest grup social hi trobem membres més benestants i d'altres més pobres i això ocasionà una diversitat d'opinions i objectius: mentre alguns, en el context de les guerres remences que tingueren lloc al segle XV, només demanaven acabar amb l'adscripció a la terra i amb certes exaccions, altres camperols, de forma paral·lela, optaven per intentar aconseguir l'abolició de les servituds que superaven l'àmbit estricte de la remença i dels mals usos.

Aquests objectius reivindicatius han estat documentats i defensats per diversos historiadors i l'estudi dels mateixos ha ocasionat tota una diversitat d'interpretacions sobre el tema que seran exposades al llarg d'aquest escrit.

Per tant, l'objectiu del present treball és dur a terme un anàlisi detallat de la sentència arbitral de Guadalupe de 1486, document que ha estat considerat per una part de la historiografia com la solució que posava fi al conflicte entre senyors i pagesos que afectava al camp català. Per altra banda, però, estudis posteriors a Jaume Vicens i Vives, l'exponent d'aquesta visió triomfalista, han fet variar el debat historiogràfic relacionat amb l'esmentat document i han arribat a defensar idees, en alguns aspectes, contràries a la teoria de Vicens i Vives.

2. EL CAMP CATALÀ I LES GUERRES REMENCES: CONTEXTUALITZACIÓ DEL CONFLICTE

A Catalunya es consolida, durant l'edat mitjana, un sistema jurídic basat en el predomini abusiu dels senyors directes dels masos damunt dels pagesos. Aquesta situació es trobava protegida per la legalitat del territori, concretament pels Usatges de Barcelona, les constitucions de pau i treva, els costums generals i locals escrits i no escrits i per les constitucions elaborades en les corts catalanes.

Abans d'explicar el sorgiment d'algunes de les legalitats que emparaven els mals usos, s'ha de tenir en compte que s'ha de distingir entre els que són d'origen judicial com l'àrsia i la cugucia, i els que procedeixen de la dependència personal, ja sigui tant per via de servitud com feudal, que són tota la resta (FELIU 2010b, p. 153), dels quals aquí seran tractats l'eixorquia, la intestia, la firma d'espoli forçada i la remença. Segons Paul H. Freedman, l'exempció d'alguns d'aquests mals usos com la cugucia, l'eixorquia i la intestia era identificada amb la llibertat, idea que ajuda a comprendre les reivindicacions pageses que aniran sorgint al llarg del temps (FREEDMAN 1991, p. 108).

La intestia es documenta a l'usatge 138, *De intestatis*, mentre l'usatge *Homicidium et cugucia* establia la cugucia. En relació a aquest últim mal ús, segons G. Feliu l'usatge 110 no és gaire explícit però el 112 sí que ho és en tant que tracta diverses formes de prova segons la condició social de la dona, evidenciant així que era un principi general no restringit als pagesos (FELIU 2010b, p. 170). L'usatge 86, *Similiter de rebus*, parla sobre l'eixorquia, tot i que segons Feliu també s'especifica a l'usatge 69,¹ anomenat *Item statuerunt* (FELIU 2010b, p. 159), i al 109, on es declara que el senyor s'atribueix tot allò que pertocaria als fills si el pagès n'hagués tingut (FELIU 2010b, p. 170). L'usatge *Qui solidus* fou estès als homes propis i de remença.²

Les corts catalanes també legislen en aquest sentit i, concretament, la constitució *Item quod in terris* del 1283 confirma l'adscripció a la terra dels pagesos i estableix el pagament d'una redempció si es vol abandonar el domini senyorial (FREEDMAN 1991, p. 119); la constitució *Item ordinamus et statuimus* del 1289 institueix diverses actuacions

¹ Segons Feliu gràcies a aquest usatge el príncep s'atribueix els béns immobles dels nobles i magnats eixorcs (FELIU 2010b, p. 170).

² Feliu considera que la legalitat catalana no esmenta la remença en cap moment i defensa que, com a molt, els usatges 91 i 102 es poden referir als homes propis (FELIU 2010b, p. 169). Aquesta absència de la remença als usatges l'autor l'atribueix a que potser era considerada una institució de dret privat i que per això no era necessari fer-la constar.

si els pagesos abandonen el mas per aconseguir sotmetre'ls de nou a la remença; la constitució *Item quod aliquis homo* del 1291 reafirma de nou l'adscripció dels pagesos a la terra; i la constitució *Statuimus et etiam ordinamus* del 1321 reconeix el dret del senyor a maltractar el pagès si ho creu convenient i estableix que ningú pugui defensar els pagesos de remença dels càstigs imposats pels seus senyors (PONS 1989, p. 263).³

L'epidèmia de pesta iniciada l'any 1348, els seus successius rebrots, les males collites i l'endeutament dels pagesos portaren el malestar al camp català.⁴ És en aquests moments quan sorgeixen els masos rònecs per manca de pagesos que els treballin. En aquest sentit, alguns camperols es beneficien de la millora de les condicions proposades pels senyors que volen tornar a establir els masos mentre altres veuen empitjorar la seva situació per l'augment de les exaccions senyoriales (PONS 1989, p. 264).

Si s'observa la institució reial, es poden discernir diversos canvis en les seves actuacions. Primerament, la monarquia legislava a favor de la submissió dels pagesos als seus senyors, com s'ha pogut observar, però a partir del rei Joan I es comencen a mantenir contactes amb pagesos que demanen l'abolició dels mals usos i l'enfranchiment dels camperols de l'adscripció a la terra.⁵ S'ha de tenir una cosa en compte i és que el monarca no podia complir aquestes peticions sense el consens de la cort, ja que la política catalana es basava en el pactisme. Per tant, en aquest context, qualsevol mesura per part del poder regi al marge dels braços amb l'objectiu d'afavorir els pagesos hauria estat contra llei i sense eficàcia legal.

La situació canvia de rumb quan Alfons IV marxa a Nàpols i queda com a lloctinent la reina Maria, ja que dóna permís als pagesos, tant a les localitats reials com a les jurisdiccions baronials, per aplegar-se, elegir síndics i fer talles per recaptar els diners

³ Per ampliar informació sobre l'origen, aplicació i primeres mencions dels mals usos veure: FELIU, G. 2010b. *La llarga nit feudal*, Barcelona: Publicacions de la Universitat de València, p. 153-181; FREEDMAN, P. H. 1993. *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Vic: Eumo editorial; i LLUCH, R. 2003. *Els remences de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona (segles XIV i XV)*, Girona: Universitat de Girona.

⁴ Per a més informació sobre els efectes de la crisi de la baixa edat mitjana al Principat veure: FELIU, G. 2004. "La crisis catalana de la baja edad media: estado de la cuestión", *Hispania*, 64, 217, p. 435-466; i FELIU, G. 2010a. "La crisi de la baixa edat mitjana", *Revisió historiogràfica de Jaume Vicens i Vives*, A. Casals (coord.), Barcelona: Galerada, p. 37-58.

⁵ Una mostra de l'actitud del rei Joan I és la següent frase de Freedman, el qual considera que: "[...] *the king seemed to represent a current of opinion condemning the persistence of the evil customs*" (FREEDMAN 1991, p. 179).

necessaris per aconseguir el seu alliberament, decisió recolzada pel monarca des del sud d'Itàlia el 1448 a canvi d'un donatiu.

Els senyors decideixen fer cas omís a l'emplaçament que els dirigí la reina en tant que la constitució *Item quo domnes causae* del 1283 establí que les causes de Catalunya entre membres de la terra no podien seguir-se fora del Principat. Els síndics dels pagesos sí que es personaren a Nàpols (FREEDMAN 1991, p. 179) i el monarca, degut a l'absència dels senyors, proclamà el dia 5 d'octubre de 1455 una sentència interlocutòria per la qual deixava en suspens de forma provisional l'aplicació dels mals usos fins que els senyors prenguessin part en el judici.

Els senyors continuaren negant-se i en les corts celebrades el 1456 a Barcelona els braços fan greuge de les mesures preses pel monarca en contra de les lleis del Principat i arriben a afirmar:

«Que entre lo senyor Rey e los dits pagesos és estada feta certa avinença o empeniment, segons se diu, que donant ells al dit senyor Rey cent mília florins fossen deslliurats de les dites servituds e senyoria [...]. E ja es diu lo dit senyor haver rebuts per dita proferta quantitat de vint-i-sis mil florins» (PONS 1989, p. 268).

És a dir, els estaments acusen al monarca d'haver decidit ajudar els pagesos a canvi d'un donatiu, guiant-se així per les necessitats econòmiques. Les protestes dels senyors foren lletra morta en tant que Alfons IV revalidà la sentència interlocutòria el novembre de 1457. Tot i això, molts propietaris continuaren negant-se a aplicar les disposicions en les seves jurisdiccions, fet que constituí una de les causes del conflicte pagès.

És durant aquest període que sorgeixen conflictes entre Joan II, el príncep Carles de Viana i la Generalitat, els quals intentaran aconseguir el recolzament de la pagesia en les seves disputes. Aquests actes tenen lloc a partir de 1462, moment en què, de forma paral·lela, els aplecs de pagesos degeneren en aixecaments violents que realitzen incursions, principalment a l'Empordà i a la Garrotxa, on la pagesia remença hi és més nombrosa, i que acaben en saqueigs i altres crims.

La Diputació de la General, davant l'adhesió dels pagesos liderats per Francesc de Verntallat al partit del rei, decideix intentar un projecte de concòrdia. Aquest s'inspirava en la solució insinuada temps enrere per la reina Maria de Luna: al pontífex Benet XIII

l'enfranquiment de la remença i dels altres mals usos havia de passar per l'aportació d'una compensació econòmica per part dels pagesos vers els senyors. El problema d'aquest document fou que va ésser realitzat per senyors i pagesos propers a la capital sense tenir en compte els representants d'altres contrades més llunyanes del Principat, essent així gairebé un acord unilateral. Tot i això, la concòrdia fou promulgada el 22 de juny de 1462 i molts pagesos s'hi adheriren.

L'intent de solució, però, fracassà en topar-se amb l'oposició de la reina Joana i dels pagesos revoltats, inclòs Verntallat. Al projecte també s'oposaven els senyors del bisbat de Girona i els pagesos que no eren de remença i que participaven en els avalots, els quals no treien cap benefici de la concòrdia ja que aquesta disposava la redempció dels remences i l'abolició dels mals usos però no acabava amb el pagament de tasques, censos i altres càrregues derivades del contracte emfitèutic (PONS 1989, p. 271-272).

La via de la concòrdia no funcionà i s'arribà, després de tenir lloc la guerra civil catalana de 1462 a 1472, a les corts celebrades per Ferran II a Barcelona l'any 1481, on es tractà el problema remença. El 8 d'octubre del mateix any es publicaren les constitucions d'aquella cort i, la quinzena, que comença amb les paraules *Com per lo rey don Alfonso*, revoca la sentència interlocutòria de 1455 perquè aquesta anava contra les «*constitucions de Catalunya, usos, pràctiques e consuetuds del dit principat*» (PONS 1989, p. 274).

La situació de malestar del país acaba desembocant en una segona guerra remença entre 1484 i 1485 liderada per Pere Joan Sala. El monarca coneix l'estratègia de Sala i així ho fa saber al lloctinent l'infant Enric en una carta on es llegeix que aquest vol apoderar-se d'una plaça forta «*per obtenir remission de sus excessos*», és a dir, per poder negociar unes condicions favorables de rescat (VICENS 1933, p. 267). És per això que Ferran II defensa el fet d'imposar «*castigo e punicion que a tan abominables excessos se perteneren*» (VICENS 1933, p. 260).

El rei se n'adona que, en aquest context, mai podrà pactar amb les corts una solució que afavoreixi als pagesos. Llavors Ferran II decideix plantejar l'opció d'un arbitrament d'amigable composició (PONS 1989, p. 275) perquè la seva resolució era irrecurrible i perquè un arbitrament simple estaria sotmès a l'aplicació de les normes legals i aquestes eren contràries a la consecució dels objectius pagesos. El monarca esquivava així l'haver de pactar amb els braços una solució favorable als pagesos.

La dificultat d'aquesta via radicava en què es necessitava que les parts participants atorguessin el compromís mitjançant el qual elegien l'arbitrador –en aquest cas el monarca– i li delegaven la capacitat de buscar una solució, tot i que finalment el dels senyors fou signat a Barcelona el 28 d'octubre de 1485 i el dels pagesos el 8 de novembre a Amer. Les paraules «*tanquem in arbitrum arbitratorem et amicabilem compositorem*» legitimaven al monarca per a arbitrar una solució tot i que aquesta anés contra les constitucions de la terra, els Usatges i altres lleis.

3. LA SENTÈNCIA ARBITRAL DE GUADALUPE

El 21 d'abril de 1486 fou promulgada al monestir de Santa Maria de Guadalupe, a Extremadura, la sentència arbitral impulsada pel monarca Ferran el Catòlic que havia de posar fi als problemes que patia la pagesia catalana.

Les bases d'aquest escrit hagueren de ser negociades durant més de tres mesos pels síndics i representants de senyors i pagesos per tal de poder arribar a aquest acord comú. Segons Vicens i Vives i altres autors com Josep M. Pons i Guri, en aquest procés de redacció hi intervingué, al costat del monarca, Alfonso de la Cavallería, el qual havia escoltat les al·legacions i gestions en defensa dels interessos d'ambdues parts participants, havia seguit tot el procés del compromís i l'havia comunicat al rei. Tot i això, Vicens defensa que Ferran II «escrutó, pensó y consideró» (VICENS 1978, p. 256-257) sobre els diversos temes a acordar en la sentència (PONS 1989, p. 276).

L'esmentat escrit, a banda de les negociacions anteriors a la seva creació, es basa, segons alguns autors com Vicens i Vives, en el projecte de concòrdia proposat per la Diputació del General el 1462, tot i que es pot establir clarament una divisió entre ambdós documents, ja que la sentència és total, sistemàtica i definitiva i el projecte, en canvi, és fragmentari, confús i circumstancial (VICENS 1978, p. 257). Alhora, Josep M. Pons i Guri va una mica més enllà i considera que, si bé la sentència es basa en el projecte de concòrdia anteriorment esmentat, aquest seguia la línia proposada per la reina Maria de Luna a inicis del segle XV (PONS 1989, p. 270 i 281). Un altre dels aspectes a destacar del document és que el rei se'n reservava la interpretació quan hi hagués algun dubte sobre la seva aplicació (article 32) a més de defensar la legalitat del document en dir «*que, con el dicho compromiso, e con la present nuestra sentencia, ni por unos ni por otros no podría ser impugnada*»,⁶ en tant que ambdues parts participants havien cedit al monarca la potestat per legislar una solució i s'havien compromès a acceptar-la.

Concretament el document consta de dues parts: en una s'hi estableix la reglamentació que regirà les relacions jurídiques i socials en el camp de Catalunya la qual es basa en la redempció dels mals usos i en l'extinció dels abusos consuetudinaris i de treball personal en terres del senyor així com alguns drets, que serien abolits tot i que haguessin estat capbreuats si el pagès aconseguia demostrar que havien estat introduïts il·legalment. A

⁶ Text complet publicat per VICENS, J. 1978. *Historia de los remensas (en el siglo XV)*. Barcelona: Editorial Vicens-Vives, p. 337-355.

l'altra part de l'escrit, continguda entre els capítols 18 i 24, hi consten els càstigs imposats als instigadors de la revolta i es defineixen mètodes per pacificar el territori i per restaurar el principi d'autoritat reial, intentant assegurar així que no tornessin a sorgir noves alteracions. Podria dir-se, per tant, que la sentència tracta diversos problemes que poden ser agrupats en dues seccions, establint-se en una l'abolició dels mals usos i abusos soferts pels remences i fixant l'altra la nova situació jurídica del pagès respecte al seu senyor.

Si passem a observar detingudament el contingut de la sentència arbitral de Guadalupe veiem que a l'article 15 s'especifica que les disposicions establertes «*sólo afectará a los payeses por razón de las masías y casas que tengan de sus señores, y no en lo relativo a los derechos derivados de jurisdicción por señorío de castillo, lugar, términos y parroquias*», fet que per a Vicens vincula la remensa, els altres mals usos i les servituds al mas i a les terres i que justifica la necessitat dels pagesos de redimir-se tot conservant la possessió d'aquests béns (VICENS 1978, p. 258)

Un dels objectius dels pagesos fou obtenir la seva redempció tot conservant la possessió de la terra, tot i que el que s'aconsegueix amb el document és l'abolició dels sis mals usos, concretament la remença personal, la intestia, la cugucia, l'eixorquia, l'arsia i la firma d'espoli forçada (article 1); la supressió dels abusos consuetudinaris, un exemple dels quals era el dret a maltractar (article 6); l'eliminació dels abusos personals com el dret de la primera nit, didatge, servei personal i dret de flassada, entre altres (article 9); la finalització dels abusos econòmics com la prohibició de vendre certs productes sense permís del senyor (article 9); i l'acabament de batudes i jornals, entre altres (article 10).

Per tal de compensar els senyors per la supressió d'aquestes exaccions, el rei Ferran II establí a la sentència que els pagesos havien de pagar per cada predi 60 sous barcelonesos, els quals haurien d'abonar-se mitjançant un únic pagament, ja fos de forma individual o col·lectiva. A més, haurien de pagar a raó de 10 sous per cadascun dels mals usos als quals fossin sotmesos (article 2) i, si no ho feien, es veien obligats a pagar 3 diners anuals per cada mal ús mentre no llússin la suma esmentada (PONS 1989, p. 279).

Gràcies als elements esmentats anteriorment, els remences aconseguiren la seva llibertat personal, malgrat que no obtingueren drets de venda sobre el cup major del mas, així com altres terres adquirides sense la necessitat d'obtenir permís del senyor (article 12). S'ha de tenir en compte que continuaven obligats a prestar homenatge al propietari per les terres, tot i que aquest fet no afectés a la seva persona ni a la possibilitat d'abandonar el

predi amb tots els seus béns mobles quan els semblés adient després d'haver pagat, això sí, els deutes contrets (articles 7 i 8). A més, la sentència els obligava a abonar els delmes, primícies, censos, tasques, quints, quarts i altres drets a partir de l'any 1480 (article 13).

Les esmentades disposicions eren completades amb l'extensió de la sentència arbitral a les propietats eclesiàstiques, suplicant la confirmació pontifícia per a que no es pogués reclamar contra ella (article 17), tot i que no s'ha trobat cap tipus de resposta per part de la Santa Seu (PONS 1989, p. 277). El document també establia la possibilitat dels pagesos no remences d'acollir-s'hi si ho creien convenient (article 30) i declarava la derogació de qualsevol llei, costum o privilegi que s'oposés al contingut de l'escrit (article 16).

Si s'observa la segona part del document, aquella que esmenta les mesures acordades per aconseguir la pacificació del camp, es pot veure que els articles corresponents es troben intercalats al llarg de tota la sentència. Les disposicions més importants pertanyents a aquest apartat són les que decideixen la restitució dels castells i fortaleses (article 18) juntament amb els béns que havien estat robats als senyors (article 20). Aquestes decisions ajuden, per tant, a restablir el règim feudal al Principat. També s'establia que els pagesos haurien de pagar als senyors 6.000 lliures barceloneses, a abonar en dos terminis anuals de 3.000 lliures cadascun, que havien de ser dipositades a la taula de canvi de Barcelona, des d'on serien redistribuïdes, en concepte d'indemnització pels danys experimentats pels propietaris durant els conflictes (article 20). No obstant, no s'ha d'oblidar que es proclamava una treva de 101 anys i es denegava audiència a qualsevol acusació relacionada amb els conflictes passats (article 23) (VICENS 1978, p. 260-261).

A banda del que s'ha esmentat anteriorment, la sentència també imposava diversos càstigs als pagesos per l'aixecament camperol, pels saqueigs i assassinats comesos durant la guerra, per usurpar el nom i la bandera reial, per capturar i retenir fortaleses, per oposar resistència a les autoritats règies i per haver pertorbat, en general, tot el Principat. En conseqüència, s'adjunta al document una cèdula on hi consten els noms dels cabdills de la rebel·lió, els perpetuadors de diversos delictes i aquells que els donaren favor, essent tots condemnats a pena de mort i esquarterament i a la confiscació dels seus béns. Al conjunt de camperols, inclosos els remences, li és commutada la pena personal per una de pecuniària, imposant així el rei als pagesos una multa de 50.000 lliures barceloneses, que anaven a parar a les arques reials, a pagar en un termini de deu anys, és a dir, 5.000 lliures per any.

4. INTERPRETACIONS DE LA SENTÈNCIA ARBITRAL DE GUADALUPE

4.1 La sentència arbitral de Guadalupe i Jaume Vicens i Vives

Jaume Vicens i Vives considera la sentència arbitral de Guadalupe, com bé es pot observar a la seva obra *Historia de los remensas (en el siglo XV)*, un document just i equitatiu en l'aspecte social i favorable als remences. A més, defensa la idea que l'escrit inicià una nova etapa en el camp català i que donà origen als camperols emfitèutics.

En quant a les pretensions atribuïdes a una part de la pagesia tot qüestionant el sistema feudal, Vicens considera que es tracta d'un conjunt d'«*exigencias turbias de una minoría de agitadores remensas*» (VICENS 1933, p. 269; SERRA 1980, p. 19). És aquest el motiu que l'impedeix veure l'esmentat problema social del camp català com un moviment pagès tot considerant-lo, per tant, una lluita exclusivament remença. Això justificaria per a l'autor que la sentència fos un èxit en tant que només hi observa un programa pagès, el remença, que assolí finalment, segons el seu punt de vista, el seu objectiu basat en l'abolició dels mals usos. Per a Vicens fou la intransigència dels senyors i dels caps remences la que impossibilità la concòrdia i abocà la situació a la segona guerra remença, que tingué lloc entre 1485 i 1486.

Vicens, a la vegada, defensa l'actuació de Ferran II en altres àmbits. Així, per exemple, l'autor esmenta que el monarca no tenia cap interès en els guanys econòmics que podia obtenir de la redacció de la sentència arbitral de Guadalupe contràriament al que opinen autors com Serra i Ràfols i Soldevila, els quals consideren que el rei necessitava aquests recursos per a dur a terme les seves expedicions a Granada (VICENS 1933, p. 255). Per argumentar aquesta teoria, Vicens esmenta que les 50.000 lliures que els pagesos havien d'abonar i que quedaven estipulades al document eren equivalents als 60.000 florins que els remences devien a la monarquia dels 100.000 que havien promès anteriorment a Alfons el Magnànim (VICENS 1933, p. 255; 1978, p. 263).

L'autor considera també que l'objectiu perseguit pel monarca quan redactà el document fou el de «*hacer sentir el peso de su autoridad sobre los payeses, para que no se dejen arrastrar para futuras veleidades*» (VICENS 1978, p. 263). És a dir, segons Jaume Vicens i Vives, es podria considerar, en certa manera, que algunes disposicions de la sentència arbitral de Guadalupe establertes pel monarca actuaven com a càstig vers els pagesos degut al recolzament que havien fet a les rebel·lions dirigides per Francesc de Verntallat

i per Pere Joan Sala i a l'ajuda que encara concedien a les actuacions d'alguns cabdills com els Goxat, Sala i Grill, que en ple 1486 encara actuaven sobre algunes comarques gironines. Tot i això, el monarca sabé escollir a qui s'havia de culpabilitzar i prova d'això és que, com el propi Vicens se'n fa ressò, el monarca considerava que s'havia de castigar únicament als líders de la revolta i no pas a «*la multitud por aquellos seduzida e trahida*» (VICENS 1933, p. 271).

Tot i això, com ja s'ha esmentat anteriorment, Vicens considera el document just i equitatiu en l'aspecte social i favorable als remences, tot i que tampoc nega que en ell la cort va intentar enfortir el poder i autoritat de la monarquia i de la noblesa (VICENS 1978, p. 263). És per això que es va intentar fer derivar l'escrit de principis jurídics generals i no d'una revolució camperola, en certa manera, victoriosa.

Per a Vicens, la sentència conté «los mejores elementos para la resolución del problema remensa y la subsiguiente pacificación del campo de Cataluña» (VICENS 1978, p. 265). Alhora, però, defensa que el document era, en primera instància, un programa d'actuació revalidat per l'assentiment de les parts que conformaven el litigi i elevat al rang reial per la omnipotència del príncep (VICENS 1978, p. 265).

L'autor veu en el document una «bondad intrínseca» i considera que, si la sentència s'aplicà amb èxit, fou gràcies a la perseverança del propi monarca, tot i que ajudat pel cansament d'ambdues parts, pagesos i senyors, després de diversos anys en guerra i per les actuacions dels síndics, que intentaren sortejar els problemes que sorgien (VICENS 1978, p. 266).

4.2 La sentència arbitral de Guadalupe després de Jaume Vicens i Vives

Diversos són els autors que han mostrat una visió de la sentència arbitral de Guadalupe bastant diferent a la que Vicens Vives defensava en tant que posseeixen més dades sobre les quals edificar les seves teories. Potser l'àrea d'estudi de cadascun dels historiadors que s'esmentaran a continuació els faci obtenir resultats diferents i, per tant, conclusions una mica divergents però, tot i això, es pot fer una síntesi global amb les seves opinions per tal de comprendre amb més exactitud com les disposicions de Ferran II afectaren el camp de la Catalunya medieval.

Un dels primers aspectes relacionats amb la sentència arbitral de Guadalupe que es poden analitzar és la consideració que es té sobre la naturalesa del conflicte. En aquest sentit, Eva Serra defensa que les guerres remences haurien de ser considerades guerres pageses. L'autora sustenta la seva tesi tot argumentant que, des de 1450, el programa pagès va incloure, a banda de la redempció dels mals usos, la demanda d'acabar amb els drets senyorials o feudals que pesaven sobre la terra (SERRA 1980, p. 18; 1983, p. 88). L'esmentada idea pot ser comprovada, en part, mitjançant les disposicions de la pròpia sentència, ja que en aquesta s'especifica la presència de pagesos no remences participants en les diverses alteracions que tingueren lloc.⁷ Un altre element que defensaria aquesta teoria és l'adhesió pagesa a Pere Joan Sala durant la denominada segona guerra remença, que Serra entén com una unió d'esforços de diversos grups pagesos per tal de defensar el programa comú anteriorment esmentat.

Per contra, no tothom coincideix amb aquesta defensa que fa Eva Serra de la guerra pagesa i Gaspar Feliu n'és un exemple en tant que, segons la seva opinió, el conflicte no va afectar tot el Principat i, per tant, no modificà les condicions de vida de la resta de la societat camperola (FELIU 2011, p. 59).

Independentment de la consideració sobre si el conflicte hauria de ser considerat una guerra remença o una guerra pagesa, es pot observar també si els pagesos tingueren possibilitats reals d'aconseguir resultats reeixits.

En aquest sentit, Eva Serra planteja que el problema de les accions pageses és que atacaren la renda, la propietat feudal i, per tant, el propi sistema. Això va fer que el monarca no pogués arbitrar una solució que havia de qüestionar el sistema feudal, motiu pel qual optà per abolir els mals usos però decidí no acabar amb els censos i drets que pesaven damunt la terra.

De la mateixa manera, Pere Gifre és partidari d'aquest posicionament i dubta que s'hagués pogut aconseguir una altra solució al problema remença en una societat basada en l'extracció de la renda pagesa, sobretot quan el monarca era el principal garant d'aquesta pràctica (GIFRE 2009, p. 38).

⁷ La sentència arbitral de Guadalupe esmenta que en la dita problemàtica hi intervingueren pagesos que clamaven contra els mals usos i contra altres censos i servituds; aquí part del fragment que en fa referència: «[...] podían ser por causa y ocasion de las remenças y servitudes personales e de los malos usos, assi vulgarmente clamados, e censos e otras servitudes e derechos [...]» (VICENS 1978, p. 338).

Per tant, segons Serra i Gifre el context socioeconòmic de la Catalunya del segle XV va impossibilitar que el monarca dirimís una solució cent per cent favorable als interessos de la pagesia en tant que sembla ser que mai es plantejà acabar amb el sistema feudal ni amb certs drets que requeien damunt la terra.

El tema econòmic és un dels elements que poden ser analitzats arran de la promulgació de la sentència arbitral de Guadalupe. Per a Serra aquest aspecte el que fa és desmerèixer, en certa manera, la solució impulsada pel monarca. L'autora considera que es fa molt difícil deslligar els interessos jurisdiccionals i fiscals del rei de les seves connexions amb la pagesia (SERRA 2010, p. 109). Segons aquesta línia interpretativa, els 100.000 florins que els pagesos havien promès a Alfons el Magnànim com a oferta per a la promulgació de la sentència interlocutòria de 1455 continuaren tenint certa importància en la salvaguarda de 1481 però també, fins i tot, en la pròpia sentència, on Ferran II estipula que els camperols li havien de pagar 50.000 lliures que, segons Vicens, són l'equivalent del que als pagesos els faltava per pagar de la quantitat acordada amb Alfons el Magnànim (VICENS 1978, p. 263).

Per la seva banda, tot i que les interpretacions que fan Serra i Feliu sobre la sentència arbitral són divergents entre sí en alguns aspectes, aquest segon considera també que darrere de les accions de la monarquia hi ha un interès econòmic evident, tot contradient les teories de Vicens i Vives. I és que Feliu defensa que, arran de l'atorgament de la constitució *Com per lo Senyor*, la qual anul·lava la sentència interlocutòria d'Alfons el Magnànim de 1455, la monarquia obtenia una donació de 300.000 lliures, les quals devien ser usades probablement en els intents de reconquesta de Granada. Davant d'això, però, Feliu esmenta que els pagesos reaccionaren de dues formes diferents, en tant que trobem uns moderats que, a canvi de 60.000 florins (el que encara devien dels 100.000 que prometeren a Alfons IV), aconseguen una salvaguarda el 1483 que els permet reunir-se i uns radicals que, encapçalats per Pere Joan Sala, s'alcen en armes el setembre de 1484. L'autor considera, per tant, que Ferran II, si bé era plenament conscient dels problemes que afectaven el camp català, també sabia que podia treure beneficis, sobretot econòmics, si hi intervenia (FELIU 2011, p. 53-55).

Per tant, veiem com dos autors divergents en les seves teories sobre la sentència com són Serra i Feliu coincideixen en creure que el rei Ferran II pretenia aconseguir, gràcies a la seva actuació com a àrbitre del conflicte, recursos econòmics que recolzessin la seva política a la resta de la península per realitzar, per exemple, expedicions a Granada. Tot i

això, el tema és força interessant però sembla ser que no ha estat prou investigat com per arribar a cap conclusió cent per cent vàlida.

En quant a la problemàtica remença, podem fixar-nos en si els monarques realment seguien una línia d'actuació favorable als pagesos. Dels autors tractats en el present treball només Eva Serra es pronuncia al respecte i considera que no s'hauria de parlar de política reial filoremença en tant que dubta que només les institucions fessin ús de la repressió i que només el rei optés per la via de la concòrdia.

L'autora defensa que la concòrdia de 1462 s'hauria aplicat entre 1463 i 1467 per part de les institucions catalanes mentre el monarca es dedicava a fer promeses als pagesos i a utilitzar-los com a tropes de xoc quan tenien lloc enfrontaments bèl·lics (SERRA 2010, p. 109). Així, Serra considera que si la concòrdia de 1462 hagués continuat aplicant-se i hagués estat acceptada plenament per ambdues parts la guerra s'hauria pogut evitar i, probablement, el conflicte hauria tingut una solució més justa que no pas la que s'aconseguí amb la sentència arbitral de Guadalupe de 1486. És per això que estableix dos tipus d'actuació reial complementàries que s'aplicaren segons la situació del moment, essent la primera repressiva en donar plens poders al lloctinent, l'infant Enric, i la segona negociadora en tant que es basa en l'ús de personatges com Samsó i Jaume Ferrer per intentar aplicar un projecte que no es corresponia amb les aspiracions pageses.

A aquests aspectes Serra hi suma el fet que, segons el seu punt de vista, el conflicte fou instrumentalitzat per la monarquia des d'època de Joan II per ser abandonat un cop la guerra fou guanyada. És en aquest context quan el monarca, per restaurar la seva aliança amb els estaments, aprovà el 1481 la Constitució de l'Observança i *Com per lo senyor* per tal de revocar la sentència interlocutòria d'Alfons el Magnànim que havia estat favorable als remences, tot restaurant així l'ordre que imperava al Principat des d'abans del conflicte pagès.

Com es pot veure, Serra intenta demostrar els diversos canvis de la monarquia segons el context i els seus interessos, intentant fent veure que, en realitat, la seva política no estava compromesa amb les reivindicacions remences al cent per cent. Tot i això, només aquesta autora es pronuncia en relació a aquest aspecte i això porta a considerar que calen més estudis que incideixin en aquests canvis de rumbos polítics per tal de dilucidar realment les intencions i aspiracions de la monarquia durant el plet remença.

Eva Serra és probablement la historiadora que més s'allunya de la teoria defensada per Jaume Vicens i Vives perquè es mostra contrària a la idea de percebre la sentència arbitral de Guadalupe com un triomf remença en tant que considera que l'objectiu del document fou reorganitzar el sistema feudal, ja que el monarca mai atacà les rendes senyoriales ni permeté formes de lluita pròpies per part dels pagesos.

Per tant, l'autora no comprèn la sentència arbitral del 1486 com una victòria pagesa a la vegada que no veu indicis que demostrin que aquestes disposicions varen iniciar una etapa d'harmonia social al camp català sense contradiccions internes, fet que sí que defensà Vicens (1978, p. 265-266). Tot i això, esmenta que el document serví alhora com a instrument que ajudava a reforçar la situació dels pagesos grassos de mas, tot defensant que aquestes disposicions no beneficiaren als pagesos més pobres.

No hem d'oblidar tampoc que, si bé segons Eva Serra es pot valorar de forma positiva la sentència en tant que el baró perd part del control que posseïa sobre els desplaçaments de la pagesia i es permet l'ampliació del mas a favor del pagès, encara perviuen els mecanismes de coacció extraeconòmica que desvien els excedents de producció cap a la noblesa per raó dels drets dependents de la terra (SERRA 1980, p. 25). És a dir, que encara que el pagès aconsegueix redimir-se, obtenir la llibertat i l'abolició dels mals usos, els senyors continuen tenint potestat per cobrar censos, tasques i altres gravàmens perquè, com ja s'ha esmentat en ocasions anteriors, la sentència arbitral de Guadalupe no posà fi al sistema feudal català.

Valentí Gual segueix de prop les idees defensades per Serra i considera que la problemàtica pagesa no finalitzà amb l'esmentada sentència arbitrada per Ferran el Catòlic. Segons el seu punt de vista, l'aparell legislatiu català s'encaminà, a partir del dit document, a la defensa del sistema feudal. En aquest sentit l'ofensiva senyorial tindria dues línies d'actuació: el control de les compravendes de terra, problemàtica ja observada al segle XIII i que prosseguirà al llarg del temps, i el pagament de les deduccions de collita (GUAL 2010, p. 126).⁸

Serra interpreta així la sentència arbitral de Guadalupe com un document creat pel rei per afermar els drets del pagès però, alhora, també per confirmar els drets feudals del senyor com podrien ser la jurisdicció, l'homenatge i altres derivats de la senyoria directa. Segons

⁸ L'autor desenvolupa les dues línies d'actuació senyorial tot aportant informació sobre diverses legislacions i successos que tracten els aspectes anteriorment esmentats (GUAL 2010, p. 126-130).

aquest punt de vista, l'aparell legislatiu català sorgit amb posterioritat a la creació d'aquestes disposicions anava encaminat a defensar i protegir i, si calia, endurir, el sistema feudal (SERRA 1980, p. 26). Tot i això, però, l'autora també esmenta que existiren, de forma quotidiana, fórmules de frau que servien als pagesos per oposar resistència al sistema feudal evidenciant-se aquest tipus de lluita, per exemple, en la continuïtat dels fraus en el traspàs de la terra al llarg del temps. És a dir, que tot i els intents de Guadalupe per reglamentar amb més precisió les exaccions senyoriales, els pagesos sempre trobaren algun buit legal el qual aprofitaren per defraudar els seus respectius senyors en temes de pagament, ja fossin en espècie o en diner.

Núria Sales fa una interpretació negativa de la sentència arbitral de Guadalupe, seguint així les idees d'Eva Serra. L'autora esmenta que els masos han estat considerats el símbol representatiu d'una pagesia forta sortida de la sentència arbitral de Guadalupe (SALES 1987, p. 53). Segons Sales, la mostra d'aquesta teòrica victòria hauria estat que diversos masos es varen construir en llocs on hi havia hagut un castell, prop de les runes d'aquest o, fins i tot, amb les seves pedres (SALES 1987, p. 56). És llavors, però, quan l'autora es qüestiona que part d'aquests masos atribuïts a remences o ex-remences hagin estat fets realment per aquests i defensa, en canvi, que alguns foren construïts per pagesos aloers o, fins i tot, per marxants, notaris, juristes i burgesos.⁹

Sales continua desfent aquesta visió sobre el triomf pagès tot argumentant que, després de les guerres remences, tot i que es succeïren diverses ordres virregnals que ordenaven l'enderrocament de diversos castells en tant que els seus senyors havien estat acusats d'ajudar els bandolers, mentre es derruïen alguns d'aquests, molts més pagesos eren penjats o sofrien diverses represàlies pel mateix motiu (SALES 1987, p. 60). Això fa que l'autora es plantegi novament aquest suposat triomf del mas sobre el castell.

A més d'aquest qüestionament del triomf pagès, l'autora considera que els camperols, després de la promulgació de la sentència el 1486, encara es trobaven sotmesos a la potestat senyorial i esmenta que hi ha diversos documents on s'especifica que alguns pagesos patien represàlies senyoriales pel simple fet d'haver prestat homenatge i pagat les rendes a un pretendent de la senyoria en lloc de l'altre (SALES 1987, p. 60). En aquest sentit la visió de Núria Sales sobre la sentència arbitral de Guadalupe és clara i igual a la

⁹ L'autora desenvolupa detingudament la possibilitat que els masos considerats remences no hagin estat construïts per aquests sinó per altres persones d'altres classes socials del moment entre les pàgines 56 i 59.

d'Eva Serra i Valentí Gual: el document no acabà en cap moment amb el sistema feudal, sinó que permeté la seva continuïtat durant l'època moderna.

És llavors quan Sales es planteja quants masos abandonats degueren la seva condició als estralls de la guerra i de les pestes i quants a l'extinció de famílies senceres degut a les violències i a les exaccions senyorials. Un fragment molt revelador d'una de les seves obres¹⁰ expressa fidelment el seu parer en dir «¿I com podem considerar l'engrandiment del mas cincentista [...] com una victòria de la pagesia, quan és per incorporació dels tals masos rònecs que es produeix aquest engrandiment, cosa que vol dir que per cada mas pròsper hi havia almenys tres, quatre o cinc d'arruïnats?» (SALES 1987, p. 61). Per tant, aquesta derrota dels remences a ulls de Sala sorgeix directament de la sentència i de les conseqüències del llarg conflicte que, agreujades per la crisi del moment i per la pervivència de les exaccions senyorials, possibilitaren que els pagesos continuessin perdent rendes i qualitat de vida, quedant així molts masos abandonats i deshabitats.

Es pot observar, per tant, com diversos historiadors, en aquest cas Serra, Sales i Gual, consideren fermament que la sentència serví, en gran mesura, per reforçar i defensar el sistema feudal establert fins el moment tot permetent la continuïtat, a partir del segle XV, dels mètodes de coacció extraeconòmica, arribant així alguns d'aquests fins època moderna.

Per la seva banda, les interpretacions de Paul H. Freedman són bastant diferents a les esmentades anteriorment tot i que tenen certs punts en comú. L'autor defensa que els remences no aconseguiren els seus objectius mitjançant la seva primera guerra, ja que el rei Joan permeté als senyors que continuessin maltractant els seus homes propis amb o sense causa. A més, especifica que els calgué valer-se del conflicte bèl·lic una segona vegada, concretament entre 1484 i 1485, per tal d'obtenir finalment la victòria en la forma de la sentència arbitral (FREEDMAN 1993, p. 209).

En aquest sentit, Eva Serra i Paul H. Freedman coincideixen en tant que la primera considera imprescindible la segona guerra remença en entendre-la com l'element clau del conflicte pagès que va provocar que s'hagués de dictar un nou acord que, en aquest cas, fou la sentència arbitral de Guadalupe de 1486. És a dir, ambdós autors manifesten de forma clara que els pagesos, tot i la seva decidida actuació durant la primera guerra

¹⁰ SALES, N. 1987. "Guadalupe 1486. ¿Triomf del mas sobre el castell?", *Revista de Catalunya*, 13, p. 53-63.

remença, paral·lela a la guerra civil catalana, no aconseguiren resultats reeixits fins que no protagonitzaren un segon episodi violent.

Freedman conclou que els resultats de les dues guerres pageses únicament obtingueren resultats parcials en tant que s'aconseguí l'abolició de la servitud personal, el dret de maltractament, el pagament de redempció i altres abusos però, alhora, romangueren intactes els delmes, el dret a cobrar part de la collita per part dels senyors, els pagaments per l'ús dels monopolis, entre molts altres. Tot i això, segons el seu punt de vista, tant la fi dels costums arbitraris i abusius com la dels pagaments de redempció per aquells tinents que desitgessin abandonar les terres, van suposar una derrota per als nobles i altres terratinents, evidenciant-se així la victòria pagesa. Freedman, per tant, recalca aquí els elements que no beneficiaren en cap cas a la noblesa, ans al contrari, ja que propiciaren la pèrdua de part del seu poder.

Un exemple d'aquesta disminució de la potestat senyorial ens l'aporta Josep M. Pons i Guri, el qual fa destacar en un dels seus articles¹¹ que, si bé usant la seva autoritat reial, el monarca obliga als pagesos, mitjançant les disposicions de la sentència arbitral de Guadalupe, a restituir els béns presos als seus senyors, també fa que els senyors posin en llibertat els pagesos empresonats a causa de la seva participació en els avalots i disposa que els eclesiàstics sobreseguin els processos canònics i aixequin les excomunionis.

A banda d'aquestes decisions, Pons i Guri remarca que el rei Ferran II, tot i que, com es pot veure, no volgué afectar els drets dels senyors jurisdiccionals, sí que va establir en certs casos que els pagesos deixessin de pagar alguns censos (PONS 1989, p. 279-280). Un exemple podria ser el dels castells mal conservats que, tot estant enderrocats i inhabitables, no permetien als pagesos recollir-s'hi i això va fer que els camperols no haguessin de pagar els censos de castellanies, guaites ni obres en tant que aquestes activitats, en realitat, no s'estaven duent a terme i els habitants no en treien cap benefici.

Paul H. Freedman, però, és conscient que, tot i que consideri el document com un triomf, aquest no abolí tots els drets senyorialis ni posà fi a l'explotació econòmica pagesa com s'ha esmentat anteriorment. Accepta, per tant, la teoria que defensa que la sentència arbitral de Guadalupe sí que millorà les condicions de vida del segment privilegiat de la pagesia, els més benestants, però que, en canvi, no arribà a afectar en gran mesura les

¹¹ PONS, J. M. 1989. "Motivacions jurídiques de la sentència arbitral de Guadalupe", *Recull d'estudis d'història jurídica Catalana*, volum III, p. 263-282.

condicions de la resta (FREEDMAN 1993, p. 210). És a dir, per a Freedman la sentència no beneficià a tots els pagesos, només a una part, la conformada pels de més nivell econòmic, els quals es veieren afavorits per les disposicions establertes mentre els més pobres romangueren sense gaires millores degut a la continuïtat de les exaccions senyorials.

Gaspar Feliu fa, de la mateixa manera que Paul H. Freedman, una doble lectura en interpretar la sentència arbitral de Guadalupe. L'autor, si bé considera que els senyors reben seguretat en el cobrament de les rendes en introduir-se millores en la percepció d'aquestes, també especifica que, tot i que els pagesos no aconseguiren totes les peticions per les quals havien lluitat, sí que obtingueren que les rendes fossin limitades i tingueren una millor disposició per apropiarse dels beneficis del creixement econòmic. Segons aquesta interpretació, en paraules de Feliu, «la victòria (per als remences) no va ser total, però em sembla difícil no dir-ne victòria» (FELIU 2011, p. 58).

Feliu esmenta també que s'ha de diferenciar entre dos grans objectius dins d'aquest moviment social del camp català. És a dir, segons la seva opinió, es pot observar l'existència d'uns pagesos que s'alçaren per tal de sortir de la misèria, els quals són els mateixos que no van poder pagar els 60 sous de redempció i que continuaran pagant censos fins finals del segle XVIII. Paral·lelament, s'aixecaren pagesos més benestants l'objectiu dels quals no era aconseguir l'abolició dels mals usos sinó deslliurar-se dels obstacles socials i econòmics que travaven les possibilitats d'augmentar els guanys (FELIU 2010b, p. 180-181).

En aquest sentit, la seva interpretació seria similar a la de Paul H. Freedman en tant que ambdós consideren que només els pagesos benestants aconseguiren uns resultats reeixits gràcies a les disposicions mentre que aquestes, a la vegada, dificultaven la consecució de la llibertat i de la redempció per a la pagesia més pobre.

Feliu va una mica més enllà en el seu anàlisi i estableix diversos arguments a favor i en contra de considerar la sentència arbitral de Guadalupe un triomf pagès. En quant als primers, defensa que els senyors que depenien gairebé únicament dels pagaments exigits als pagesos es van arruïnar ràpidament, desapareixent així la baixa noblesa catalana. En segon lloc, esmenta també que el document va abolir els mals usos i això afavorí a la pagesia de remença tot i haver d'abonar els pagaments compensatoris establerts per Ferran II. Seguidament considera que els camperols es veieren beneficiats per l'eliminació dels pagaments anteriors al 1480, fet que suposava haver de pagar menys

diners als senyors. Per últim, Feliu argumenta que la sentència permeté als pagesos poder ampliar les seves terres gràcies a l'adquisició d'altres masos (FELIU 2011, p. 58).

En contra del triomf pagès de la sentència, l'autor fa menció de l'alt cost econòmic que els pagesos hagueren de pagar pel seu alliberament,¹² de la continuïtat dels juraments d'homenatge i l'obligació de capbrevar, a banda d'haver de seguir pagant el lluïisme per vendre el mas o alguna de les seves pertinences, i el manteniment dels censos i altres exaccions (FELIU 2011, p. 58-59).

Feliu esmenta, a més, que les disposicions de la sentència arbitral de Guadalupe igualaven la pagesia de remença a la resta de la pagesia catalana i considera, per tant, que es pot parlar de victòria remença en tant que aquests primers queden en les mateixes condicions que els segons, tot suprimint-se així la diferenciació camperola.

Per tant, les visions de Gaspar Feliu i de Paul H. Freedman serien bastant semblants en considerar ambdós que, si bé hi ha elements que afavoreixen la condició dels senyors, les disposicions que beneficiaven als pagesos foren prou significatives com per millorar la situació d'una part de la pagesia catalana, fent així que es pugui considerar la sentència com un triomf.

Alhora, Feliu considera que, amb el temps, la totalitat de la pagesia catalana es veié afavorida per les disposicions de Guadalupe en tant que fixaren per a tot l'Antic Règim les condicions de la tinença de la terra i ocasionaren que les prestacions fixades en moneda s'anessin fent més minses a mesura que millorava la conjuntura per als pagesos (FELIU 2011, p. 60). En aquest aspecte, Feliu coincidiria amb Vicens (1978, p. 265-266) ja que ambdós defensen que el document provocà certa millora per a la societat camperola a llarg termini.

Tornant de nou a la línia interpretativa que considera que la sentència arbitral de Guadalupe no fou un triomf, idea ja defensada anteriorment per Eva Serra, dins d'aquesta teorització pot situar-se l'opinió de Pere Gifre, el qual creu que hi hagueren altres motius pels quals la solució final al problema pagès no acollia totes les reivindicacions remences. L'autor esmenta que, en realitat, a un sector de la pagesia de mas no li convenia l'abolició absoluta de les rendes feudals en tant que alguns es dedicaven a l'arrendament de drets i

¹² S'ha estimat el cost en 216 sous per família, concretament 156 per multes i indemnitzacions i 60 per compensació als senyors. Feliu afegeix que a aquesta quantitat s'hi haurien de sumar altres pagaments de talls anteriors, a banda dels empenyoraments i destruccions de béns ocasionats durant el conflicte (FELIU 2011, p. 58).

rendes pels quals n'obtenien certs beneficis (GIFRE 2009, p. 38; 2012, p. 23). És a dir, que els pagesos més benestants, aquells que es dedicaven a l'arrendament de rendes, s'haurien oposat a l'objectiu dels camperols que desitjaven aconseguir l'abolició de totes les exaccions i servituds del sistema feudal. En aquest sentit, probablement la majoria de síndics pagesos que es desplaçaren en diverses ocasions per tractar les bases del compromís amb els senyors i amb el monarca foren els pertanyents a aquest grup benestant, els quals tenien els recursos necessaris per al dit trasllat i vetllaren en les diverses reunions per intentar aconseguir els seus objectius com a grup i no pas per els interessos de tota la pagesia.

Aquesta última idea defensada per Gifre es pot relacionar amb part de la interpretació feta per Gaspar Feliu. I és que aquest segon autor considera que, com ja s'ha esmentat amb anterioritat, la pagesia més pròspera econòmicament parlant el que volia era deslliurar-se de certes limitacions establertes pel règim feudal per tal de poder augmentar els seus beneficis, però en cap moment proposaren, com defensen Gifre i Feliu, la supressió del sistema establert fins aleshores.

Així, tot i aquest triomf de la pagesia benestant, per a Pere Gifre la sentència sancionaria la diferenciació pagesa existent en tant que es va fer ressò de les demandes de supressió de la remença i dels mals usos però no va aplicar mesures encaminades a aconseguir un veritable alliberament de la pagesia (GIFRE 2009, p. 38), el qual fou un dels objectius inclosos en el programa pagès com també defensa Eva Serra (1980, p. 18; 1983, p. 88).

Un altre dels aspectes interessants a observar arran del sorgiment de la sentència arbitral de Guadalupe són els problemes sorgits amb posterioritat a la publicació del dit document. Valentí Gual n'esmenta diversos i considera que, entre les causes de conflicte, s'hi pot trobar el tema de les restitucions entre barons, les lluites de viles i pobles per reintegrar-se a la jurisdicció de la corona i que no totes les prestacions personals desaparegueren després de 1486. A més, comenta que continuaren havent-hi conflictes per l'ús dels recursos naturals tals com la caça, la pesca i els boscos; pels monopolis de forns, fleques i molins; i per la negativa a pagar els drets dominicals en moments de penúria, sobretot si no estaven capbrevats, entre altres problemes, els quals acabaren constituint causa de litigi entre pagesos i senyors (GUAL 2010, p. 131).

Aquest autor es centra, per tant, en observar les exaccions senyorials que tingueren lloc al Principat després de la sentència arbitral de Guadalupe i defensa que el règim feudal

prosseguí després de l'abolició dels mals usos amb bastanta força durant diversos segles tenint en compte, però, l'existència d'una resistència camperola contra la recomposició feudal assegurada per la sentència (GUAL 2010, p. 129).

Josep M. Pons i Guri segueix unes idees similars a les defensades fins ara per Eva Serra, Pere Gifre, Núria Sales i Valentí Gual i considera, per tant, que el problema no acabà amb la sentència arbitral en tant que el sistema feudal es mantingué juntament amb les jurisdiccions baronials perquè el monarca refusà atacar-les amb el dit document. Prova d'això és que, per exemple, el 3 de novembre de 1493 els síndics pagesos van acudir al rei per presentar-li uns capítols en els quals demanaven es posés fi als senyors contraris al compliment de la sentència, petició a la qual el monarca accedí (PONS 1989, p. 281) i que ens demostra que, després de l'aplicació de Guadalupe al camp català, la situació no s'estabilitzà fàcilment. Fins i tot l'autor esmenta que, mitjançant els capbreus de llocs d'economia dèbil on els pagesos no han pogut o no han volgut pagar la quantitat establerta per a redimir els mals usos, s'observa, ja avançat el segle XVIII, l'obligatorietat d'abonar el cens de tres diners per cada mal ús establert en la sentència arbitral de Guadalupe, mostra d'aquesta persistència del règim feudal. Pons i Guri defensa, per tant, que «les senyories persistiran, àdhuc després del Decret de Nova Planta, amb els seus alts i baixos, fins el 1813» (PONS 1989, p. 281).

En una línia molt similar a la defensada per V. Gual unes línies més amunt, de la qual també en són partícips Eva Serra, Josep M. Pons i Guri, Núria Sales i Pere Gifre, es troba Ramon Garrabou, el qual considera que la sentència arbitral no va fer variar gaire la situació de la pagesia, ans al contrari, ja que, segons ell, tot i que les disposicions acordades serviren per limitar la capacitat d'actuació de les classes senyoriales, alhora aquestes foren dotades amb una nova legalitat que permetia que rendibilitzessin la condició de senyor i que va ocasionar la continuïtat del sistema fins 1811, perdurant així la renda feudal fins a finals de l'antic règim (GARRABOU 1986, p. 11).

També podem incloure en aquesta línia interpretativa seguida a Montserrat Duran,¹³ que defensa que la sentència no atacà directament els fonaments del règim senyorial i que va

¹³ Montserrat Duran i Pujol fa un interessant estudi de l'agricultura catalana durant el segle XVI on es mostra la continuïtat del règim feudal i de les seves exaccions. DURAN, M. 1986. "Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI", *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, R. Garrabou (ed.), Barcelona: Crítica, p. 186-213.

fer possible que les formes feudals aconseguissin subsistir a Catalunya fins al segle XIX (DURAN 1986, p. 203).

Veiem, per tant, com diversos d'aquests autors coincideixen en la continuïtat del règim feudal al Principat després de la sentència arbitral de Guadalupe en tant que les disposicions del document no atacaren el sistema establert sinó que el reforçaren i permeteren la seva pervivència al llarg dels segles posteriors.

Segons el criteri de Duran, les disposicions de Ferran el Catòlic van beneficiar als senyors feudals, com ja s'ha esmentat, però, alhora, van concedir als pagesos certes condicions com, per exemple, la seguretat de poder romandre a la terra, l'ampliació de les explotacions agràries i l'abolició dels mals usos, característiques que permeteren una millora de la situació d'una part de la pagesia (DURAN 1986, p. 203). És a dir, si bé és cert que els pagesos no aconseguiren tots els seus objectius i es reforçà, d'alguna manera, la potestat senyorial, el conjunt de camperols catalans tragueren alguns beneficis de l'acord que els ocasionaren certa bonança econòmica.

Aquests elements descrits anteriorment propiciaren que els pagesos es poguessin enfrontar a l'autoritat dels seus senyors i al propi règim feudal en un context on Duran observa certa feblesa del propi sistema degut a l'estancament i a la caiguda dels ingressos a partir del segle XVI (DURAN 1986, p. 11). Tot i aquesta decadència irreversible de la classe senyorial, però, l'autora destaca que les formes d'explotació del treball pagès, en vistes de la seva ineficàcia, haurien estat substituïdes per altres més eficaces per poder continuar extraient el màxim possible dels beneficis pagesos (DURAN 1986, p. 11-12).

Per tant, com podem veure, diversos són els autors que defensen que la sentència arbitral de Guadalupe no constituí un triomf pagès en tant que, tot i que certes disposicions del document beneficiessin al conjunt pagès, com bé comenta Garrabou i defensen Serra, Gual, Gifre, Duran i Pons i Guri, continuaren essent freqüents els delmes i càrregues proporcionals a la collita, les prestacions de treball, els monopolis, els drets sobre boscos i pastures i les imposicions relacionades amb la defensa, molts cops convertides en un pagament monetari poc onerós, elements tots que suposaven gran part dels ingressos senyorials (GARRABOU 1986, p. 11).

Aquesta és, per tant, la línia interpretativa que s'ha pogut anar observant al llarg de l'escrit: si bé els pagesos no aconseguiren la totalitat dels seus objectius –si incloem en aquests la voluntat d'acabar amb el sistema feudal–, sí que aconseguiren l'abolició de la

remença i dels mals usos, fet que beneficià al conjunt de la pagesia catalana ja fos a curt o llarg termini.

Dintre d'aquesta visió general, però, trobem diversos autors com Paul H. Freedman i Gaspar Feliu que concedeixen més pes als aspectes de la sentència que foren beneficiosos per als pagesos i consideren que fou, per tant, una victòria per part de la pagesia catalana, tot i que potser en alguns casos trigà un temps a manifestar-se la millora.

Contràriament a aquesta teoria es poden situar historiadors Pere Gifre, Eva Serra, Valentí Gual, Núria Sales, Montserrat Duran, Ramon Garrabou i Josep M. Pons i Guri, autors tots ells que, si bé no neguen l'existència de diverses disposicions favorables als pagesos, consideren que el pes de la continuïtat del règim feudal és més fort i això els porta a defensar que la sentència no constituïria un triomf ja que, molt lluny de tenir lloc una decadència de les classes feudals i el sorgiment d'una pagesia lliure i acomodada, els senyors acaben sortint beneficiats en tant que els seus elements coercitius es mantingueren i ocasionaren la continuïtat de les formes d'extracció de rendes inherents a la senyoria (GARRABOU 1986, p. 13).

5. CONCLUSIONS

El present treball tenia com objectiu intentar observar amb cura les interpretacions de la sentència arbitral de Guadalupe de 1486 sorgides amb posterioritat a l'obra de Jaume Vicens i Vives, tot incloent aquesta en l'anàlisi com a referent sobre el tema.

L'estudi detingut de les teories exposades per Eva Serra, Paul H. Freedman, Gaspar Feliu, Valentí Gual, Pere Gifre, Núria Sales, Josep M. Pons i Guri, Ramon Garrabou i Montserrat Duran demostra que la situació del camp català a partir de la publicació de la sentència no fou tan pacífica com defensava Vicens.

Tot observant les interpretacions dels diversos historiadors s'ha posat de manifest un debat prou interessant com per dedicar-li aquí unes línies. Segons l'opinió d'Eva Serra, les guerres remences no haurien de ser considerades com a tals sinó que haurien de ser vistes com a guerres pageses, ja que hi participaren pagesos tant remences com no remences, constituint un únic moviment independentment dels ritmes del procés i dels cabdills que dirigissin la situació. Alhora, l'autora esgrimeix un altre motiu per defensar la seva teoria i és que el programa de la revolta no estava format només per l'abolició dels mals usos i de la remença sinó que incloïa altres peticions com la supressió de censos i altres exaccions que haurien suposat la fi del sistema feudal (SERRA 1980, p. 18; 1983, p. 88).

Contra aquesta teoria d'Eva Serra, s'han pogut observar les consideracions de Gaspar Feliu, el qual defensa que les guerres remences no poden ser considerades guerres pageses en tant que no implicaren a la totalitat del Principat en el conflicte, ja que els camperols revoltats es troben en zones molt localitzades, sobretot a la Catalunya Vella, essent així menys nombrosos a la Catalunya Nova (FELIU 2011, p. 59).

Alhora, Gaspar Feliu i Pere Gifre esmenten que dins del grup de pagesos als quals afectava la sentència, aquesta només beneficià a una part, la dels pagesos més benestants, en tant que eren aquests els que es podien permetre pagar les quantitats estipulades per aconseguir la redempció. A més, ambdós autors creuen que fou aquesta mateixa pagesia benestant la que s'oposà a la consecució de l'abolició del sistema feudal perquè part dels camperols més rics extreien beneficis de l'arrendament de rendes i, si aquesta activitat s'abolia, els seus guanys disminuïen considerablement (GIFRE 2009, p. 38; 2012, p. 23; FELIU 2010b, p. 180-181).

En quant a l'estricta triomf o no de la sentència arbitral de Guadalupe, les interpretacions són molt diverses, tal com s'ha pogut observar al llarg del present treball. Eva Serra, per exemple, s'erigeix en la ferma defensora de la teoria que considera que el document no suposà un triomf en tant que, com ja s'ha esmentat, una part del programari pagès no va ser escoltada en tant que suposava la fi del sistema feudal i això no interessava a una part de la pagesia, teoria defensada també per Valentí Gual.

Paul H. Freedman, en canvi, defensa que la sentència fou el resultat de les exigències pageses i que, per tant, aquests finalment reeixiren en els seus objectius (FREEDMAN 1993, p. 210). Segons el seu criteri, per tant, tot i que el document no posa fi al sistema pel qual els senyors rebien rendes i pagaments diversos per part dels pagesos sotmesos a la seva jurisdicció, no s'hauria de subestimar el que s'aconseguí el 1486. I és que, per a l'autor, Guadalupe representa una victòria important per als camperols en tant que s'aboleixen els costums abusius, que per a ells no només representaven una pesada imposició econòmica sinó que també significaven un signe de degradació vergonyosa que no els permetia ser considerats com a membres de ple dret de la nació catalana (FREEDMAN 1993, p. 213). És a dir, segons Freedman els pagesos no lluitaren només per l'abolició dels abusos sinó per aconseguir una identitat pública i poder participar en els drets naturals i consuetudinaris que es consideraven propis dels catalans lliures (FREEDMAN 1993, p. 214).

Gaspar Feliu, per la seva banda, amb unes idees en part similars a les de Freedman, considera que es pot parlar de victòria remença perquè els pagesos obtingueren que les rendes fossin limitades i se'ls permeté apropiat-se del creixement econòmic que el Principat començava a viure.

Pere Gifre, de manera similar a Eva Serra, no considera la sentència arbitral de Guadalupe un triomf pagès perquè, en realitat, fou un arbitratge o solució de compromís que posava fi al conflicte armat entre els pagesos i els senyors i que establia les pautes de reordenació del camp català. Segons l'autor, per tant, hi ha una clara continuïtat del sistema feudal, però defensa també que hi ha diversos capítols continguts a la sentència que reafirmen l'ordenament social i jurídic que havia estat posat en qüestió per les accions pageses.¹⁴

¹⁴ D'aquests capítols poden destacar-se'n dos, el setè, en el qual s'obliga al pagès a "prestar sagrament e homenatge de propietat a sos senyors tantes vegades quantes ells volran" i el catorzè, on es remarca l'obligatorietat de pagar delmes, primícies, censos, tasques, quintes, quarts i altres drets, sense frau (GIFRE 2009, p. 39).

Tots aquests factors esmentats juguen, segons Gifre, un paper clau en les relacions de producció en el món català durant l'època moderna.

Per la seva banda, Núria Sales, considera que moltes els masos dits postremences en realitat eren sales o guardioles de persones pertanyents a la petita o mitjana noblesa i que hauria estat el seu aspecte el que ens hauria induït a un error interpretatiu (SALES 1987, p. 62-63). L'autora, com s'ha pogut observar, desenvolupa tot un seguit d'aspectes que evidencien la situació dels pagesos després de la sentència arbitral de Guadalupe i defensa i considera possible –tot i que no ha estat estudiat en profunditat– que el triomf del mas sobre el castell, acompanyat de la victòria del mas fort sobre el mas pobre, només hauria suposat el triomf de les classes mitjanes, tant del braç militar com del reial, sobre els de més amunt i els de més avall (SALES 1987, p. 63).

Així, Núria Sales, considera que no es pot parlar de triomf pagès ja que, per a que alguns masos poguessin prosperar econòmicament parlant a partir de la publicació de la sentència, molts altres pagesos es varen haver d'arruïnar. És a dir, Sales opina que no es pot parlar de victòria en tant que l'augment de l'extensió de les terres dels masos es va fer gràcies a la incorporació de masos rònecs que havien quedat abandonats a causa de la misèria i desaparició física dels pagesos anteriorment establerts.

Ramon Garrabou, Montserrat Duran i Josep M. Pons es mostren partidaris de defensar que, si bé la sentència va millorar les condicions de vida d'alguns pagesos, les exaccions continuaren duent-se a terme per part dels senyors passada la promulgació de la sentència el 1486 i arribant, en moltes contrades, fins ben entrat el segle XVIII.

Tot i l'anteriorment esmentat, deixant de banda certs aspectes de les interpretacions individuals, en el que sí coincideixen els autors estudiats és en defensar que la sentència arbitral de Guadalupe no suposà la fi del sistema feudal al Principat, ans al contrari, ja que com bé especifica Serra, part de les disposicions del document anaren encaminades a la protecció del sistema feudal (SERRA 1980, p. 26).

Els estudis sorgits amb posterioritat a l'obra de Vicens i Vives demostren que continua havent-hi una gran varietat d'interpretacions en relació a la sentència arbitral de Guadalupe i als seus efectes. Per a alguns autors com poden ser Serra, Gual, Sales, Gifre, Garrabou, Duran i Pons i Guri, el document no pot ser considerat un èxit en la seva totalitat, ja sigui perquè no abolí el sistema feudal com una part dels camperols demanava, perquè aconseguí enfortir un règim basat en l'extracció de la renda pagesa per part dels

senyors i afavorí la seva continuïtat al llarg del temps o perquè les mesures disposades en el text només beneficiaren, en gran part, a la pagesia benestant.

En canvi, per a altres historiadors com el propi Vicens, Freedman i Feliu el document ocasionà un canvi evident i positiu per a la pagesia catalana del segle XV, tot i que en cap moment neguen la continuïtat de certes exaccions senyoriales pròpies del règim feudal. Per a ells, però, les disposicions de la sentència afavoriren les condicions de vida dels pagesos i, en certa manera, possibilitaren la seva millora, sobretot econòmica, durant els segles posteriors a la promulgació del text arbitral.

6. BIBLIOGRAFIA

CAMPS, J. 1960. *La reivindicació social dels remences*, Barcelona: Rafael Dalmau.

DURAN, M. 1986. "Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI", *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, R. Garrabou (ed.), Barcelona: Crítica, p. 186-213.

FELIU, G. 2001. "Els antecedents de la remença i els mals usos", *Quaderns de la Selva*, 13, p. 209-228.

FELIU, G. 2004. "La crisis catalana de la baja edad media: estado de la cuestión", *Hispania*, 64, 217, p. 435-466.

FELIU, G. 2010a. "La crisi de la baixa edat mitjana", *Revisió historiogràfica de Jaume Vicens i Vives*, A. Casals (coord.), Barcelona: Galerada, p. 37-58.

FELIU, G. 2010b. *La llarga nit feudal*, Barcelona: Publicacions de la Universitat de València.

FELIU, G. 2011. "Rellegint la Història dels remences de Jaume Vicens Vives", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 22, p. 36-64.

FREEDMAN, P. H. 1991. *The origins of Peasant Servitude in Medieval Catalonia*, Cambridge: University Press.

FREEDMAN, P. H. 1993. *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Vic: Eumo.

FREEDMAN, P. H. 2000. "La resistencia campesina y la historiografía de la Europa medieval", *Edad Media: revista de historia*, 3, p. 17-37.

GARRABOU, R. 1986. *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona: Crítica.

GIFRE, P. 1994. "Servituds i prestacions pageses a l'època moderna. L'Exemple del domini de l'Almoina del Pa de la seu de Girona (1486-1776)", *Recerques: història, economia, cultura*, 30, p. 7-23.

GIFRE, P. 2009. *En la prehistòria dels hisendats. De senyors útils a propietaris (vegueria de Girona, 1486-1730)*, Girona: Universitat de Girona.

- GIFRE, P. 2012. *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (Vegueria de Girona, 1486-1730)*, Barcelona: Pagès Editors.
- GUAL, V. 2004-2008. “El punt de partida de l'agricultura moderna. De la sentència arbitral de Guadalupe i les germanies a la crisi de finals del cinc-cents”, *Història agrària dels Països Catalans*, E. Giralt (dir.), J. M. Salrach (coord.), Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, volum 3, p. 13-30.
- GUAL, V. 2010. “Les conseqüències de la Sentència Arbitral de Guadalupe”, *Revisió historiogràfica de Jaume Vicens i Vives*, A. Casals (coord.), Barcelona: Galerada, p. 125-134.
- LLUCH, R. 2003. *Els remences de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona (segles XIV i XV)*, Girona: Universitat de Girona.
- LLUCH, R. 2003-2004. “1457: Supressió dels mals usos?”, *Estudis d'Història Agrària*, 16, p. 131-146.
- LLUCH, R. 2004. “Els remences de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona (Segles XIV i XV)”, *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 15, p. 171-179.
- LLUCH, R. 2005. *Els remences: la senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*, Girona: Documenta Universitaria: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines: Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC Secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona.
- LLUCH, R. 2010. “El conflicte remença fins a l'any 1486”, *Revisió historiogràfica de Jaume Vicens i Vives*, A. Casals (coord.), Barcelona: Galerada, p. 59-78.
- MUXELLA, I. 2010. “Jaume Vicens i Vives i la guerra civil del segle XV”, *Revisió historiogràfica de Jaume Vicens i Vives*, A. Casals (coord.), Barcelona: Galerada, p. 79-104.
- PONS, J.M. 1989. “Motivacions jurídiques de la sentència arbitral de Guadalupe”, *Recull d'estudis d'història jurídica Catalana*, 3, Barcelona: Ed. Virgili i Pagès, p. 261-282.
- SALES, N. 1987. “Guadalupe 1486. ¿Triomf del mas sobre el castell?”, *Revista de Catalunya*, 13, p. 53-63.

- SALRACH, J. M. 1995. “Remences i pagesos a la Catalunya medieval”, *Revista d’Història Medieval*, 6, p. 127-135.
- SERRA, E. 1980. “Règim feudal català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe”, *Recerques: Història, economia, cultura*, 10 , p. 17-32.
- Serra, E. 1983. “El règim feudal al camp català als segles XVI i XVII”, M. Tarradell, J. M. Salrach, M. Riu, J. Sobrequés, E. Serra, R. Garrabou, A. Balcells, *Estructura social i econòmica del camp català*, Barcelona: La Magrana: Institut Municipal d’Història (Ajuntament de Barcelona).
- SERRA, E. 2010. “Vicens Vives i els remences. Tornar-hi a pensar”, *Pedralbes*, 30, p. 107-119.
- SOBREQUÉS, J., FELIU, G. 1986-1986. “Pervivència a les comarques gironines del regim senyorial d’arrel medieval a l’Edat Moderna”, *Estudi general: Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, 5-6, p. 511-519.
- SOBREQUÉS, S. 1960. “Política remensa de Alfonso el Magnánimo en los últimos años de su reinado”, *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins*, 14, p. 117-154.
- TO, L. 1995. “Drets de justícia i masos: Hipòtesi sobre els orígens de la pagesia de remença”, *Revista d’Història Medieval*, 6, p. 141-149.
- VICENS, J. 1933. “La política de Ferran II durant la guerra remença”, *Estudis universitaris catalans*, 18, Barcelona: Casa de Caritat, p. 251-272.
- VICENS, J. 1978. *Historia de los remensas (en el siglo XV)*. Barcelona: Editorial Vicens-Vives.

ÍNDIX

1. Introducció	2
2. El camp català i les guerres remences: contextualització del conflicte	3
3. La sentència arbitral de Guadalupe	8
4. Interpretacions de la sentència arbitral de Guadalupe	11
4.1 <i>La sentència arbitral de Guadalupe i Jaume Vicens i Vives</i>	11
4.2 <i>La sentència arbitral de Guadalupe després de Jaume Vicens i Vives</i>	12
5. Conclusions	26
6. Bibliografia	30